

Developing social skills for children by literary experience activities

Pham Thi Ngoc Hoa*

**Faculty of Primary School and Preschool Education, Quy Nhon University, Vietnam*

Received: 05/01/2020; Accepted: 19/03/2020

ABSTRACT

Emotional education and social skills development for children are the important goal of Care and Education program for children. To achieve this goal, it is necessary to have innovative and creative teaching methods. In terms of the preschool level, providing children with literary experience to develop social skills is considered as important content and necessary means to educate children. There are some forms of literary experience activities such as acting, problem solving, painting, etc. If these literary experience activities are effectively applied and well-organized, they will be the effective methods in emotional education and social skills development for children.

Keywords: *Social skills, develop, preschoolers, activity, literary experience.*

**Corresponding author.*

Email: phamthingochoaa@gmail.com

Phát triển kỹ năng xã hội cho trẻ mầm non qua hoạt động trải nghiệm văn học

Phạm Thị Ngọc Hoa*

**Khoa Giáo dục Tiểu học và Mầm non, Trường Đại học Quy Nhơn, Việt Nam*

Ngày nhận bài: 05/01/2020; Ngày nhận đăng: 19/03/2020

TÓM TẮT

Phát triển giáo dục tình cảm và kỹ năng xã hội cho trẻ là mục tiêu quan trọng được đặt ra trong chương trình Chăm sóc và giáo dục trẻ mầm non. Để thực hiện mục tiêu này, rất cần các phương pháp dạy học đổi mới, sáng tạo. Xét ở bậc mầm non, việc cho trẻ trải nghiệm văn học để phát triển các kỹ năng xã hội được đặt ra như một nội dung quan trọng và một phương tiện cần thiết để giáo dục trẻ. Có một số hình thức trải nghiệm văn học như trò chơi đóng kịch, xử lý tình huống, vẽ tranh,... Nếu những hoạt động trải nghiệm này được vận dụng tốt và được tổ chức chặt chẽ, chúng sẽ là những phương thức rất tốt đem lại nhiều hiệu quả trong việc giáo dục tình cảm và phát triển kỹ năng xã hội cho trẻ.

Từ khóa: *Kỹ năng xã hội, phát triển, trẻ mầm non, hoạt động, trải nghiệm văn học.*

1. ĐẶT VẤN ĐỀ

1.1. Khái niệm *Kỹ năng xã hội* được sử dụng trong bài viết này nhằm chỉ phẩm chất, năng lực của con người được thể hiện qua “sự tương tác và giao tiếp với những người khác, nơi các quy tắc xã hội và các mối quan hệ được tạo ra, truyền đạt và thay đổi theo các cách thể hiện bằng lời và không lời”.¹ Theo ý nghĩa đó, kỹ năng xã hội ở mỗi cá nhân là kết quả của giáo dục, rèn luyện thường xuyên, lâu dài, bắt đầu từ khi còn thơ ấu; gắn với vai trò của gia đình, nhà trường và xã hội.

Ngày nay, việc giáo dục kỹ năng xã hội cho trẻ em nói chung, trẻ em ở lứa tuổi mầm non nói riêng rất được chú trọng. Không thể phủ nhận việc trẻ em ngày nay được cha mẹ cung cấp, bao bọc đã trở nên ích kỷ và thụ động khi xử lý các tình huống cuộc sống liên quan trực tiếp tới bản thân. Vì lẽ đó, chương trình giáo dục

mầm non luôn nhấn mạnh tới nội dung giáo dục kỹ năng xã hội, xem đó là nhiệm vụ quan trọng, ảnh hưởng lâu dài tới quá trình phát triển của trẻ.

1.2. Năm 2013, BCH TW Đảng đã ban hành Nghị quyết số 29 – NQ/TW về đổi mới căn bản, toàn diện giáo dục và đào tạo, trong đó nhấn mạnh tới yêu cầu “phải tạo điều kiện cho trẻ được trải nghiệm, tìm tòi, khám phá dưới nhiều hình thức đa dạng, đáp ứng nhu cầu, hứng thú của trẻ theo phương châm *chơi mà học, học mà chơi*”.² Mặt khác, những nền giáo dục tiên tiến trên thế giới cũng đã cung cấp cho chúng ta những kinh nghiệm quý báu về phương pháp dạy học trải nghiệm. Theo Tiến sĩ Y khoa, nhà giáo dục và hoạt động xã hội Maria Montessori (1870 - 1952), “nếu trẻ em không tìm được cơ hội phát huy khả năng vận động trong môi trường, nhân cách cũng sẽ chững lại ở trình độ thấp”.³ Trẻ em cần vận động và trải nghiệm.

**Tác giả liên hệ chính.*

Email: phamthingochoaa@gmail.com

Như đã biết, trẻ em vốn rất ưa thích thơ truyện, cảm thấy thích thú khi được trải nghiệm trong môi trường văn học với đủ các nhân vật loài vật, thần tiên và con người. Xuất phát từ thực tế này, chúng tôi cho rằng việc sử dụng hình thức trải nghiệm văn học để thực hiện các nhiệm vụ giáo dục về tâm hồn và kỹ năng sống cho trẻ em là hoàn toàn phù hợp, khả thi. Để vấn đề có thể trở nên sáng rõ hơn, ở bài viết này, chúng tôi tập trung làm rõ các hình thức trải nghiệm văn học với việc phát triển kỹ năng xã hội cho trẻ mầm non.

2. NỘI DUNG

2.1. Đặc điểm tâm lý trẻ mầm non và yêu cầu về giáo dục kỹ năng xã hội

2.1.1. Đặc điểm tâm lý trẻ mầm non

Đối với trẻ em lứa tuổi mầm non, kỹ năng xã hội bao gồm các dạng hành vi, thái độ ứng xử giúp trẻ tương tác hiệu quả trong môi trường xã hội, thực hiện tốt các mối quan hệ với mọi người xung quanh, thích nghi với môi trường học tập, cộng đồng gần gũi xung quanh trẻ. Kỹ năng xã hội ở trẻ được xác định trong phạm vi phù hợp, bao gồm kỹ năng giao tiếp, ứng xử, hòa nhập với cuộc sống, kỹ năng hợp tác, chia sẻ cộng đồng, quan tâm đến môi trường xung quanh. Những kỹ năng này thể hiện ở trẻ qua khả năng sử dụng ngôn ngữ giao tiếp, biểu hiện hành vi ứng xử, thái độ, bộc lộ cảm xúc trong các quan hệ tương tác giữa con người với con người, với tự nhiên hoặc với cộng đồng xã hội, khả năng hòa nhập xã hội.

Giáo dục kỹ năng xã hội cho trẻ, trước hết, cần chú ý tới đặc điểm tâm lý của đối tượng. Không phải ngẫu nhiên mà trẻ em ở lứa tuổi mầm non (từ 3 đến 6 tuổi) được gọi một cách trìu mến là tuổi thần tiên. Điểm chung ở các trẻ mầm non đó là sự *hồn nhiên, vô tư, hiếu kỳ*, thích *bắt chước* và giàu trí *tưởng tượng*. Cảm nhận thẩm mỹ của trẻ ở các độ tuổi luôn có mối quan hệ chặt chẽ với hoạt động *tưởng tượng*. Đối với trẻ em, những gì làm xúc động mạnh mẽ là phương tiện duy nhất để làm cho trí tưởng tượng và tính nhạy cảm hoạt động. Trẻ thích nhận nhiều cái

mới, thông tin mới, phong phú để lấp đầy khoảng trống trong kho trí tuệ của mình. Trẻ thường đặt ra những câu hỏi mang tính khám phá: *Tại sao? Như thế nào? Làm thế nào?...* để yêu cầu người lớn giải thích. Trẻ luôn muốn mình được giống như một ai đó, một điều gì đó mà trẻ biết đến và yêu thích. Trẻ em muốn biết tất cả, muốn thu tóm tất cả lý do tồn tại của cuộc sống vào khối óc bé nhỏ của mình. Do vậy, như một lẽ tự nhiên, ở lứa tuổi mầm non, khao khát nhận thức, khám phá thế giới hiện thực xung quanh với sự *tò mò, hiếu kỳ, bắt chước* và khả năng *tưởng tượng* là những đặc điểm nổi bật của trẻ.

Giàu xúc cảm, giàu tình cảm là nét tâm lý nổi bật của trẻ em. Có thể thấy, trẻ dễ dàng bộc lộ tình cảm đối với những sự việc diễn ra trước mắt mình. Tuy vậy, khả năng tự vệ, làm chủ bản thân ở trẻ rất mong manh, cho nên, những hình tượng nghệ thuật được đem lại dưới bất cứ hình thức nào cũng có khả năng tác động mạnh mẽ đến trẻ. Trong các hoạt động thực hiện ở trường mầm non, trẻ thường được tham gia tái hiện lại những điều được tiếp nhận bằng chính cảm xúc của trẻ. Đây là hoạt động đem lại nhiều hứng thú cho trẻ nhất. Bởi, trẻ được trực tiếp thể hiện các hành vi, ứng xử theo tình huống giả định, đóng vai theo nhân vật truyện hoặc trẻ được tự thể hiện, bộc lộ cảm xúc của mình một cách chủ động, sáng tạo qua các dạng nghệ thuật. Với những đặc điểm ở trẻ, việc xây dựng, tổ chức hoạt động trải nghiệm văn học nhằm phát triển kỹ năng xã hội cho trẻ là hoàn toàn thiết yếu.

2.1.2. Sự cần thiết phải giáo dục kỹ năng xã hội cho trẻ mầm non

Trẻ em là một cá thể, một công dân “tí hon” trong xã hội rộng lớn. Do đó, mọi hành vi, ứng xử của trẻ luôn chịu sự chi phối của cộng đồng. Trẻ cần được học về ý thức với cộng đồng, cần được giáo dục về cách đối xử công bằng, nhận thức được sự tương tác đa chiều trong cuộc sống. Trẻ cũng cần được học hỏi, hiểu biết về giới hạn và định mức cho lòng tự tôn của mình, nhận thức cơ bản ban đầu về cái tốt, cái xấu hiện diện trong cuộc sống để có những ứng xử phù hợp. Trẻ cần được trang bị các khả năng bảo vệ và tự bảo vệ

bản thân... Nuôi dưỡng tình cảm tốt đẹp, lòng cảm thông, biết tôn trọng và đối xử tốt với cuộc sống xung quanh ở mỗi trẻ em là điều thiết thực và mang tính liên tục. Vì thế, trẻ cần được trang bị các kỹ năng xã hội với các kỹ năng mềm về khả năng tự bảo vệ bản thân, không tạo cơ hội cho những hành vi tiêu cực từ bên ngoài tác động đến trẻ.

Giáo dục kỹ năng xã hội là quá trình tác động có mục đích, có kế hoạch của nhà giáo dục nhằm hình thành cho người học những kỹ năng liên quan đến việc sử dụng ngôn ngữ, khả năng hòa nhập xã hội, biểu hiện thái độ hành vi ứng xử trong quan hệ tương tác với cộng đồng xã hội. Đây là một hoạt động cụ thể hướng tới mục đích phát triển nhân cách toàn diện nhằm giúp người học có nhận thức về xã hội, có khả năng giao tiếp, biết thiết lập các mối quan hệ, biết lắng nghe, chia sẻ, quan tâm hướng tới cộng đồng với các ứng xử hài hòa phù hợp.

Chương trình Chăm sóc và giáo dục trẻ mầm non hiện hành xây dựng năm lĩnh vực cần phát triển năng lực cho trẻ em. Trong đó, lĩnh vực “Tình cảm và kỹ năng xã hội” có nội dung cụ thể: Phát triển tình cảm và kỹ năng xã hội: Trẻ có ý thức về bản thân; có khả năng nhận biết và thể hiện tình cảm với con người, sự vật, hiện tượng xung quanh; mạnh dạn, tự tin, tự lực; có một số kỹ năng sống như hợp tác, thân thiện, quan tâm chia sẻ với bạn bè, anh chị em và biết thực hiện những quy tắc trong sinh hoạt.

Trong sự phát triển của xã hội hiện đại, năng lực cá nhân là một giá trị rất được đề cao. Năng lực cá nhân bao gồm các năng lực thực hành, tương tác, kỹ năng thực hành giải quyết các vấn đề trong thực tiễn cuộc sống... Năng lực cá nhân phát triển dựa trên quá trình tham gia trải nghiệm thực hành. Trải nghiệm là quá trình nhận thức, khám phá đối tượng bằng việc tương tác với các đối tượng khác thông qua các thao tác vật chất bên ngoài (bằng việc nhìn, sờ, ngửi, nếm...) và các quá trình tâm lý bên trong (chú ý, ghi nhớ, tư duy, tưởng tượng...). Thông qua quá trình hoạt động của chính cá nhân, chủ thể học hỏi, tiếp thu, tìm tòi, sáng tạo và tích lũy những

kinh nghiệm riêng cho bản thân, hoàn thiện dần các kỹ năng trong cuộc sống.

Đối với trẻ mầm non, hoạt động trải nghiệm sẽ cung cấp cho các em kiến thức, kỹ năng thực hành và ứng dụng. Từ đó, trẻ hình thành được năng lực, phẩm chất và kinh nghiệm cần thiết. Hoạt động trải nghiệm giúp trẻ sử dụng tổng hợp các giác quan (nghe, nhìn, chạm, ngửi...) và phát triển tư duy (nhận thức, tưởng tượng và sáng tạo...) để có thể tăng khả năng lưu giữ bền vững những điều được tiếp nhận. Trẻ được trải qua quá trình khám phá kiến thức, tự tìm giải pháp thực hiện và tự tin giải quyết xử lý tình huống thích ứng một cách hứng thú, sinh động. Những gì trẻ trực tiếp thực hiện sẽ giúp trẻ tối đa hóa khả năng sáng tạo, tính năng động và thích ứng. Vì thế, năng lực cá nhân, sự tự tin, óc phán đoán, tính tự chủ của trẻ được tăng cường và phát triển tự nhiên theo thời gian.

Về đổi mới nội dung, phương pháp Giáo dục mầm non, Nghị quyết Hội nghị Trung ương 8, khóa XI, (số 29-NQ/TW) xác định: “Phương pháp giáo dục phải tạo điều kiện cho trẻ được trải nghiệm, tìm tòi, khám phá dưới nhiều hình thức đa dạng, đáp ứng nhu cầu, hứng thú của trẻ theo phương châm “chơi mà học, học mà chơi”.⁴ Yêu cầu trên đã đặt ra cho ngành giáo dục nói chung, bậc mầm non nói riêng nhiệm vụ tìm kiếm phương án đổi mới mạnh mẽ về nội dung, phương pháp, hình thức tổ chức và cách thức đánh giá giờ học theo quan điểm hiện đại. Cốt lõi vấn đề đặt ra trong nhiệm vụ giáo dục trẻ là: *Chú trọng đổi mới, tổ chức môi trường giáo dục, kích thích và tạo cơ hội cho trẻ tích cực khám phá, thử nghiệm và sáng tạo, hoạt động một cách vui vẻ.* Tham gia tìm các phương pháp tối ưu để giáo dục và phát triển trẻ em, trong quyền sách “100 điều cần thiết rèn luyện cho trẻ trước khi vào lớp 1”, tác giả Đặng Thị Bích Ngân cũng nhận định: “Đối với trẻ em, trò chơi là cách thức hoạt động chủ yếu của chúng, cũng là cách thức có hiệu quả nhất trong sự phát triển trí tuệ trẻ”.⁵ Trên tinh thần Nghị quyết đã nêu cùng với thực tiễn dạy học mầm non cho thấy, việc cần thiết thực hiện nhiệm vụ Chăm sóc và giáo dục trẻ

là tổ chức các hoạt động học tập vui chơi cho trẻ nhằm hướng đến hiệu quả đáp ứng nhu cầu phát triển xã hội, hứng thú trải nghiệm tích cực và phát huy sáng tạo của chủ thể trẻ học tập vui chơi theo phương châm “chơi mà học, học mà chơi”, phát huy tối đa khả năng sáng tạo, chủ động ở trẻ.

2.2. Vai trò và hình thức trải nghiệm văn học phát triển kỹ năng xã hội cho trẻ

2.2.1. Vai trò của hoạt động trải nghiệm văn học dành cho trẻ

Giáo dục trải nghiệm cho trẻ được tiến hành dựa trên vốn kinh nghiệm của trẻ. Qua các hoạt động trải nghiệm, trẻ được tích lũy, được thực chứng, kiểm nghiệm, được điều chỉnh và phản hồi thông qua những kiến thức và hiểu biết mới tiếp thu từ những trải nghiệm thực tế. Giáo dục qua trải nghiệm với phương châm “lấy trẻ làm trung tâm”, trẻ được phát huy tối đa kinh nghiệm có sẵn, phát huy khả năng tự lập, biết cách phối hợp, làm việc theo nhóm, có khả năng phân tích, so sánh, đánh giá các sự vật, hiện tượng dựa trên sự trải nghiệm của bản thân. Trong quá trình thực hành, những kiến thức, kỹ năng thái độ của trẻ sẽ được bộc lộ trực tiếp. Điều đó giúp trẻ có cơ hội phát huy tính độc lập và khả năng tổng hợp kinh nghiệm từ thực tiễn. Trẻ biết kết nối, kiểm nghiệm những kiến thức đã có với những kiến thức mới thu được từ trải nghiệm và dần dần áp dụng vào cuộc sống thực tiễn. Giáo dục trải nghiệm cho trẻ có nhiều hình thức khác nhau, dựa trên nhiều cơ sở, cho thấy, giáo dục trải nghiệm bằng văn học là cách thức khá hiệu quả nhằm giúp trẻ phát triển tốt các kỹ năng ứng xử văn hóa cần thiết.

Bàn về việc sử dụng tác phẩm nghệ thuật vào việc giáo dục trẻ em, nhà lý luận văn học Nga V.G Biêlinxki từng khuyên rằng: *Không được nói với trẻ em rằng cái này tốt, cái kia xấu, cho nên phải như thế này, như thế nọ... mà phải từ những hình tượng nghệ thuật thể hiện trong tác phẩm, trẻ em sẽ nhận thấy tốt ở chỗ nào, thậm chí không gọi nó tốt mà phải làm cho trẻ dựa vào tình cảm của mình hiểu được rằng cái này là tốt.* Theo ông, những cuốn sách bao giờ cũng khơi gợi cuộc sống nội tâm, minh chứng

giá trị vẻ đẹp của tình yêu, lòng vị tha, đức hy sinh...; đồng thời, những cái xấu xa sẽ bị trừng phạt hoặc bị triệt tiêu. Từ hình tượng trong trang sách, trẻ em cảm nhận được điều tốt - xấu, nên - không nên... và tái hiện lại bằng chính những cảm nhận có được của mình. Như vậy, xét về phương diện cung cấp và nuôi dưỡng những giá trị thẩm mỹ, hoàn thiện nhân cách, phát triển kỹ năng xã hội, có thể nói, văn học chính là nơi khơi gợi và dưỡng nuôi cảm xúc thẩm mỹ, giữ gìn và phát triển chất nghệ sĩ, lòng trắc ẩn vốn có trong tâm hồn con người một cách tốt nhất.

Việc cho trẻ mầm non trải nghiệm văn học được đặt ra như một nội dung quan trọng trong chương trình Chăm sóc giáo dục trẻ hiện nay. Trước tuổi đến trường phổ thông, trẻ đã có những nhu cầu cơ bản và khả năng hiểu được một số hình ảnh, hình tượng mang tính nghệ thuật được thể hiện trong tác phẩm thơ, truyện. Hoạt động hướng dẫn cho trẻ trải nghiệm văn học đã trở thành nhiệm vụ quan trọng ở trường mầm non. Đó là sự dẫn dắt mang tính “mở đầu” cho con người ngay từ những bước chập chững đầu tiên đi vào thế giới của các giá trị phong phú được chứa đựng trong tác phẩm nghệ thuật ngôn từ. Sự tiếp xúc thường xuyên với tác phẩm thơ, truyện... được chọn lọc phù hợp với mỗi đối tượng sẽ góp phần phát triển toàn diện các mặt: đức, trí, thể, mỹ và kỹ năng xã hội ở các lứa tuổi trẻ em.

Trẻ mầm non chưa phải là bạn đọc đích thực mà chỉ là những thánh giả nhỏ tuổi bước đầu được “làm quen” thông qua chiếc cầu nối của giáo viên. Cho nên, việc trải nghiệm văn học ở trẻ mang những đặc trưng riêng. Trẻ không thể tự mình tri giác tác phẩm văn học (thơ, truyện) một cách độc lập, riêng lẻ, cá nhân qua hình thức “đọc con chữ” mà chủ yếu trẻ cảm nhận và trải nghiệm văn học bằng con đường gián tiếp, mang tính tập thể qua sự hướng dẫn, trình bày nghệ thuật của giáo viên. Trải nghiệm văn học ở trẻ chính là sự tham gia tái hiện lại hành vi, ứng xử, ngôn ngữ, cảm xúc... bằng những năng lực, kỹ năng có được của trẻ sau khi cảm nhận được bài thơ, câu chuyện văn học. Trải nghiệm văn học ở trẻ phụ thuộc vào sự lớn khôn, vào kinh nghiệm

sống của trẻ có được trong quá trình phát triển. Vì thế, khi tổ chức hoạt động cho trẻ trải nghiệm văn học, cần chú ý đến mối quan hệ giữa tác phẩm với cuộc sống của trẻ. Từ hình tượng trong tác phẩm nghệ thuật, giáo viên gợi ra cho trẻ mối liên hệ giữa hiện thực trong tác phẩm với cuộc sống của trẻ qua hình thức sử dụng trò chơi trong các hoạt động. Quá trình tiếp xúc với văn học dần giúp trẻ nắm được nhiều điều thú vị, bổ ích, từng bước vận dụng vào chính cuộc sống.

Trải nghiệm văn học là hoạt động giáo dục có mục đích, có kế hoạch được giáo viên xây dựng, tổ chức thông qua các hoạt động thực tế dựa trên nội dung tác phẩm văn học nhằm giúp trẻ trực tiếp tự thể hiện, bộc lộ cảm xúc, hành vi ứng xử theo những kịch bản, tình huống giả định phù hợp với văn bản nghệ thuật đã có. Trẻ vận dụng vốn hiểu biết, nhận thức vấn đề, vốn kinh nghiệm, cảm xúc có được để thể hiện tự giải quyết xử lý vấn đề của mình. Từ đó, với những nhận thức thực tiễn, trẻ vận dụng vào các hoạt động cuộc sống, trẻ biết giao tiếp, biết thiết lập các mối quan hệ, biết lắng nghe, chia sẻ, quan tâm đến cuộc sống xung quanh và có những ứng xử phù hợp trong sự tương tác với con người, với xã hội. Hoạt động trải nghiệm văn học góp phần giúp trẻ phát triển tốt kỹ năng xã hội, bộc lộ cảm xúc nội tâm và những ứng xử nghệ thuật cần thiết.

Cho trẻ trải nghiệm văn học ở trường mầm non là quá trình giúp trẻ nghe tác phẩm (thơ, truyện) và tái tạo lại những nội dung trong tác phẩm đã được nghe. Quá trình này đòi hỏi người giáo viên thực hiện hai nhiệm vụ cơ bản. Không chỉ dạy trẻ biết nghe, hiểu, nhận thức tốt vấn đề mà giáo viên bằng các thủ pháp dạy học, phương pháp khoa học còn phải dạy trẻ biết nói, biết đọc, biết kể, biết thể hiện lại một cách sáng tạo bằng chính ngôn ngữ, hành vi ứng xử của trẻ với môi trường trẻ tương tác. Điều này có ý nghĩa là bước đầu dạy trẻ tham gia vào hoạt động trải nghiệm nghệ thuật. Như vậy, hoạt động trải nghiệm văn học để phát triển kỹ năng xã hội cho trẻ được thực hiện thông qua việc đọc, kể nghệ thuật, trao đổi với trẻ về thơ, truyện, kết hợp với các biện pháp dạy học tích cực của giáo viên

nhằm giúp trẻ tri giác tác phẩm và tái hiện tác phẩm theo tinh thần sáng tạo, chủ động. Công việc này mang ý nghĩa lớn trong việc tạo cho trẻ những cảm xúc thẩm mỹ, thái độ và nhận thức đối với tác phẩm nghệ thuật và đối với cuộc sống thực tiễn.

Thực tế đã chứng minh, trẻ chỉ có thể bộc lộ cảm xúc, thể hiện tốt các hành vi ứng xử khi trẻ được đặt vào trực tiếp tương tác với môi trường xã hội. Trẻ em vốn hồn nhiên, trong sáng giàu tưởng tượng và rất cần được trở thành chủ thể hoạt động văn học nghệ thuật một cách chủ động tích cực, sáng tạo. Mọi phương cách giáo dục, tiếp nhận và cảm thụ văn học nếu bắt đầu từ áp đặt, thụ động, khiên cưỡng... hậu quả tất yếu là triệt tiêu trí tưởng tượng, óc sáng tạo và khả năng linh hoạt chủ động của trẻ.

2.2.2. Các hình thức tổ chức trải nghiệm văn học cho trẻ

Định hướng giáo dục kỹ năng xã hội cho trẻ được tiến hành hướng vào các chuẩn mực xã hội thông qua các “mẫu” kỹ năng đúng và đẹp biểu hiện xung quanh trẻ. Giáo dục kỹ năng cho trẻ cần được tổ chức rèn luyện, phát triển thường xuyên; Chuyển những nội dung giáo dục kỹ năng xã hội thành yêu cầu của nếp sống hàng ngày, tạo điều kiện cho trẻ được trải nghiệm thực tiễn thông qua các hoạt động tập thể.

Một thực tế đang tồn tại hiện nay là nhiều trẻ đã bị “sốc” hoặc rụt rè, sợ sệt... khi bước vào môi trường mới, lớp Một. Nguyên nhân của hiện tượng này một phần lớn là trẻ chưa được giáo dục đầy đủ về kỹ năng ứng xử xã hội từ bậc học dưới. Trẻ thiếu tự tin bước vào cuộc sống mới, không có khả năng xử lý các tình huống, bạn mới, môi trường xung quanh hoàn toàn mới, lạ... Việc trang bị kỹ năng xã hội cho trẻ mầm non giúp các em thích nghi, hòa nhập với cuộc sống là thực sự quan trọng và cấp thiết. Hình thành và phát triển kỹ năng xã hội cho trẻ mầm non để chuẩn bị tốt tâm thế cho các cháu vào môi trường học tập mới không có nghĩa là chỉ giáo dục, dạy dỗ trẻ bằng những lý thuyết suông, giáo điều, khiên cưỡng mà phải bằng thực tiễn áp dụng thông qua các hoạt động thực hành trải nghiệm thường xuyên.

Và chỉ có trải nghiệm thực hành mới khắc sâu và bền vững cho trẻ dễ dàng áp dụng vào thực tế cuộc sống với mọi tình huống. Với ý nghĩa đó, Chương trình Giáo dục mầm non ban hành kèm theo Thông tư số 17/2009/TT- BGDDT ngày 25/07/2009 đã xác định các nội dung cần giáo dục kỹ năng xã hội cho trẻ: “Thứ nhất, *nội dung giáo dục hành vi và quy tắc ứng xử* (Bao gồm nhiều nhóm kỹ năng: Nhóm kỹ năng tuân thủ các quy tắc xã hội; Nhóm kỹ năng giao tiếp, tương tác; Nhóm kỹ năng hòa nhập; Nhóm kỹ năng quan tâm chia sẻ); Thứ hai, *nội dung giáo dục hành vi quan tâm đến môi trường* (bao gồm các kỹ năng bảo vệ chăm sóc các con vật, cây cối, ý thức giữ vệ sinh môi trường; Tiết kiệm trong mọi sinh hoạt cá nhân, sinh hoạt cộng đồng)”.⁶ Các nội dung cơ bản trên được xây dựng trong Chương trình Chăm sóc và giáo dục trẻ và cụ thể hóa trong các hoạt động, các chủ điểm nhằm thực hiện mục tiêu giáo dục toàn diện cho trẻ mầm non.

Tổ chức tốt hoạt động trải nghiệm văn học nhằm phát triển các kỹ năng xã hội cho trẻ sẽ tạo được nhiều hiệu quả như mong đợi. Các nội dung giáo dục kỹ năng cho trẻ được xây dựng theo nguyên tắc hệ thống, phát triển và vừa sức. Giáo viên thực hiện giáo dục phát triển cho trẻ mầm non trên tinh thần lựa chọn những hình thức dạy học phù hợp và hiệu quả. Từ những nội dung trên, yêu cầu xây dựng một số hình thức hoạt động trải nghiệm thích hợp nhằm giúp trẻ phát triển tốt các kỹ năng xã hội là cần thiết.

Giáo dục trải nghiệm cho trẻ được thực hiện ở hai dạng, dạy trẻ *trải nghiệm thực tiễn* và *trải nghiệm nghệ thuật*. *Trải nghiệm thực tiễn* được hiểu là dạy trẻ các kỹ năng xã hội gắn với các hoạt động sinh hoạt cá nhân hàng ngày như vệ sinh, ăn uống, ngủ nghỉ của trẻ. Trải nghiệm thực tiễn giúp trẻ tự hình thành tốt ý thức cá nhân và khả năng phối hợp với tập thể. *Trải nghiệm nghệ thuật* được xem là trải nghiệm hướng đến phát triển khả năng sáng tạo, tổ chức có mục đích, có kế hoạch thực hiện thông qua các hoạt động tập thể như tham quan, lễ hội, lao động, biểu diễn nghệ thuật... Trải nghiệm văn học thuộc hình thức trải nghiệm nghệ thuật.

Hoạt động trải nghiệm văn học phát triển tốt các kỹ năng xã hội cho trẻ. Các kỹ năng giao tiếp, hòa nhập với cuộc sống bên ngoài, giải quyết, ứng xử hài hòa với các vấn đề xảy ra xung quanh trẻ sẽ dần được hoàn thiện khi trẻ trực tiếp thực hành tương tác với môi trường xung quanh hoặc thông qua môi trường giả định. Trải nghiệm nghệ thuật là hình thức cho trẻ tham gia “trò chơi giả bộ hay đóng vai” (theo cách gọi của Vygotsky); Hoạt động này còn được xem như là một hình thức thay thế (thực hành ảo) (theo quan niệm của Piaget). Các hoạt động trải nghiệm này vừa tạo tình huống cho trẻ phát triển tưởng tượng vừa tạo tiềm năng ứng xử một cách tích cực cho tương lai trẻ. Thực tiễn cho thấy, chỉ khi nào bản thân trẻ chủ động tham gia các hoạt động, trẻ được tiếp xúc, tự thể hiện, tự tìm tòi khám phá, thì mới có ý nghĩa định hình dần thành các kỹ năng sống để trẻ vận dụng về sau.

Trải nghiệm văn học chú trọng vào các hình thức hoạt động nghệ thuật. Cụ thể, ở hoạt động làm quen văn học, trẻ tham gia trò chơi đóng kịch (kịch bản là tác phẩm văn học được tiếp nhận trước đó); Trẻ tham gia tự thể hiện giải quyết một số tình huống giả định (nội dung tình huống có từ tác phẩm văn học); Trẻ tham quan, đóng vai (theo chủ đề); Trẻ thực hiện tô tranh, vẽ tranh (nhân vật) theo cảm xúc;... Thực hiện các hình thức hoạt động trải nghiệm văn học sẽ giúp trẻ phát triển tốt kỹ năng xã hội như nội dung Chương trình giáo dục mầm non đặt ra.

Dưới đây là một số hình thức trải nghiệm văn học cho trẻ cần được vận dụng nhằm phát triển tốt kỹ năng xã hội trong giáo dục mầm non.

a/ Trải nghiệm bằng trò chơi đóng kịch giúp trẻ bộc lộ năng lực nghệ thuật và kỹ năng giao tiếp.

Hứng thú lớn nhất ở trẻ trong quá trình học chính là được tham gia trò chơi. Trò chơi đóng kịch theo tác phẩm văn học là một hình thức trải nghiệm đặc biệt giúp trẻ tái hiện vai nhân vật trong tác phẩm một cách sáng tạo. Qua việc thể hiện nhân vật theo cảm xúc có được, trẻ bộc lộ được mức độ tiếp nhận tác phẩm, đồng thời trẻ có khả năng biểu hiện các năng lực giao tiếp,

ngôn ngữ diễn đạt. Có thể xem đây là bước đưa trẻ vào thực hành thể nghiệm nghệ thuật, biến chủ thể tiếp nhận thành chủ thể văn học qua sự nhập thân vào nhân vật của tác phẩm. Trò chơi đóng kịch theo tác phẩm văn học là hoạt động mang tính nghệ thuật, nhưng đối với trẻ khi trải nghiệm thực hành hãy xem đó là hoạt động vui chơi nên cần tôn trọng mọi năng lực có được khi tham gia của trẻ. Yếu tố chơi trong trò chơi đóng kịch phải được thể hiện rõ ràng, mọi trẻ đều được tham gia tự nguyện, hào hứng và thỏa thích trong các vai diễn. Các vai diễn (tốt, xấu trong kịch bản) phải được trẻ thể hiện thoải mái, tự tin theo cảm xúc của trẻ, tránh gò bó, áp đặt, uốn theo khuôn mẫu...

Trong Giáo trình *Phương pháp tổ chức hoạt động cho trẻ làm quen với tác phẩm văn học*, nhận xét về tính chất trò chơi đóng kịch của trẻ, tác giả cho rằng: “Trong trò chơi đóng kịch theo tác phẩm văn học, sáng kiến và sự sáng tạo của trẻ không hướng tới việc tạo ra hoàn cảnh chơi, tình huống chơi, nội dung chơi mà là khả năng để thực hiện vai chơi của trẻ”.⁷ Tất cả trẻ đều có cơ hội thực hiện vai chơi bằng những trải nghiệm thể hiện cảm xúc thực của mình qua ngôn ngữ, hành động khi tương tác với nhau theo gợi ý từ các nhân vật trong tác phẩm. Chẳng hạn, phát triển kỹ năng ứng xử của trẻ với người thân trong gia đình (Chủ điểm: Gia đình). Sau khi giúp trẻ hiểu bài thơ *Giữa vòng gió thom* (Quang Huy)..., giáo viên xây dựng kịch bản ngắn gọn, dễ thể hiện cho trẻ biểu hiện cảm xúc đối với người thân yêu trong gia đình bị ốm. Thông qua vai diễn được trải nghiệm, trẻ sẽ tự thể hiện cảm xúc thật của mình với những người thân xung quanh (*nhẹ nhàng nhắc bạn, chăm sóc bà ân cần...*). Kỹ năng ứng xử với mọi người xung quanh của trẻ dần được hình thành và phát triển bền vững.

Tương tự, ở những chủ điểm giáo dục khác (*Bản thân, Giao thông...*) gắn với những bài thơ, câu chuyện được làm quen (*Dê trắng Dê đen, Củ cải trắng, Qua đường, Bé tham gia giao thông...*), giáo viên chuyển thể sang kịch bản cho trẻ trải nghiệm bằng đóng vai nhân vật để từng bước vận dụng các kỹ năng ứng xử vào

cuộc sống. Khi tổ chức trải nghiệm văn học cho trẻ qua hình thức đóng kịch theo tác phẩm văn học, giáo viên cần chú ý đến các tiêu chí cần thiết để lựa chọn tác phẩm văn học chuyển thể sang kịch bản. Tác phẩm được lựa chọn chuyển thể cần có cốt truyện mạch lạc, đơn tuyến, dung lượng nhỏ, phù hợp với khả năng nhận thức và thể hiện của trẻ, tình tiết truyện có kịch tính, chứa mâu thuẫn và được giải quyết rõ, có tuyến nhân vật cụ thể, ngôn ngữ lời thoại giản dị, trong sáng dễ hiểu, phù hợp biểu cảm và thu hút sự chú ý của trẻ.

b/ Trải nghiệm bằng xử lý tình huống giả định giúp trẻ thể hiện kỹ năng giải quyết vấn đề.

Ở nội dung giáo dục kỹ năng xã hội giúp trẻ biết quan tâm, chia sẻ với cuộc sống xung quanh, trẻ cần được trang bị những hiểu biết nhất định về tình cảm, nhận thức đúng đắn về các mối quan hệ tích cực trong cuộc sống xã hội. Mỗi bài thơ, câu chuyện được thực hiện trong các hoạt động ở trường mầm non đều có ý nghĩa giáo dục và phát triển một vấn đề về kỹ năng cho trẻ. Sau khi giúp trẻ nắm được nội dung, ý nghĩa tác phẩm văn học, giáo viên không dừng lại ở đó, mà có trách nhiệm giúp trẻ chuyển hóa những điều đã tiếp nhận được trở thành những kỹ năng ứng dụng vào thực tiễn. Giáo viên căn cứ trên nội dung tác phẩm, xây dựng những tình huống giả định xảy ra và yêu cầu tất cả các cháu tham gia vào trò chơi giải quyết, xử lý tình huống dựa trên nhận thức có được của chính trẻ.

Chẳng hạn, thông qua hoạt động Làm quen văn học với Chủ điểm: *Trường mầm non*, sau khi giúp trẻ thuộc bài thơ *Cảm ơn* (Nguyễn Thị Chung), giáo viên giáo dục trẻ kỹ năng ứng xử, biết nói lời cảm ơn khi được giúp đỡ. Giáo viên xây dựng một số tình huống cho trẻ thực hành trải nghiệm, tự trẻ biết nói lời cảm ơn khi nhận được sự giúp đỡ từ người khác. Ví dụ: *Tình huống 1*: Xử lý tình huống bạn đi học quên một số đồ dùng cần thiết; *Tình huống 2*: Xử lý tình huống bạn bị vấp ngã; *Tình huống 3*: Xử lý tình huống nhường nhịn, chia sẻ khi chơi chung đồ chơi ... Các tình huống được giáo viên xây dựng với mục đích giúp trẻ tự xử lý các vấn đề và biết nói lên lời cảm ơn khi nhận được sự giúp đỡ trong bất kỳ hoàn cảnh nào. Trò chơi xử lý tình

huống phát huy các khả năng giải quyết vấn đề và xử lý tình huống cho trẻ rất tốt. Khi đặt vào tình huống, trẻ tự nghĩ ra và áp dụng cách giải quyết phù hợp. Trẻ tự thể hiện mà không chịu áp lực làm theo một cách máy móc, thụ động từ người lớn. Cũng cần thấy rằng, sau mỗi cách xử lý vấn đề của trẻ đều cần có sự đánh giá kết quả chơi để trẻ khắc sâu điều đúng và chưa đúng, nên tiếp tục thực hiện và mức độ như thế nào trong cuộc sống.

c/ Trải nghiệm với trò chơi biểu hiện tình cảm (tô tranh, vẽ tranh, ghép tranh, nặn tượng, dán ảnh, nêu tình cảm...) giúp trẻ bộc lộ hành vi, cảm xúc và thái độ.

Theo Nguyễn Trọng Phụng, tác giả cuốn sách *300 cách phát hiện năng khiếu tiềm ẩn của trẻ em*: “Trò chơi tình cảm có mục đích giúp trẻ em nhận thức và phân biệt được tâm trạng của mình, đồng thời cũng để cho bạn hiểu được quan điểm riêng tư của chúng”.⁸ Trang bị những kinh nghiệm thực tế, hình thành xúc cảm, tình cảm, khả năng ứng xử thích ứng trong những hoàn cảnh cụ thể cho trẻ là một trong những nội dung quan trọng trong nhiệm vụ giáo dục phát triển kỹ năng cho trẻ mà Chương trình Giáo dục mầm non đã đặt ra. Các nội dung trong Chương trình giáo dục mầm non đặt ra được thực hiện trên nhiều hoạt động. Trong đó có các hoạt động tạo hình mỹ thuật, hoạt động làm quen văn học... Các hoạt động được thực hiện theo phương pháp dạy học tích hợp, tích cực lấy trẻ làm trung tâm. Trẻ được học cơ bản về đường nét, hình khối, màu sắc, đẹp, xấu, tươi, buồn... Thông qua việc nhận diện màu sắc, hình khối, trẻ còn vận dụng ngôn ngữ để bộc lộ cảm xúc cá nhân. Vì vậy, sau khi hiểu được nội dung ý nghĩa giáo dục trong tác phẩm văn học, trẻ có khả năng tái hiện lại bằng cảm nhận của mình. Hình thức cho trẻ tô màu, vẽ tranh, nặn tượng, xé dán, diễn đạt ngôn ngữ... các nhân vật trong tác phẩm sẽ thể hiện rất rõ cảm xúc của trẻ về nhân vật.

Với đặc điểm giàu tình cảm, dễ xúc động và nhanh đồng cảm, trẻ em đón nhận nội dung những bài thơ, câu chuyện nhanh, dễ dàng chuyển hóa được tình cảm yêu, ghét từ những nhân vật đại diện tốt, xấu trong truyện. Tình

cảm của trẻ xuất hiện khi được nghe bài thơ, câu chuyện, đưa đứa trẻ từ một thính giả thụ động thành một người tham gia tích cực vào các sự kiện. Trẻ tỏ ra xót xa, thương cảm đối với những nhân vật tốt; đồng thời trẻ cũng tỏ ra căm giận và khinh ghét đối với những nhân vật độc ác. Trẻ thường có những hành động can thiệp trực tiếp vào nhân vật của truyện bằng cách vẽ thêm vào đó để tỏ thái độ, cảm xúc của mình. Những biểu hiện tình cảm của trẻ rất rõ ràng và thường được bộc lộ thẳng thắn, yêu ghét rạch ròi thể hiện trên nét mặt, trong cách biểu cảm bằng thái độ, hành động. Hoạt động trải nghiệm bằng trò chơi biểu hiện tình cảm giúp trẻ bộc lộ cảm xúc chân thật trước những sự việc một cách dễ dàng.

d/ Trải nghiệm tham quan thực tế ... giúp trẻ phát triển kỹ năng tự tin, chủ động giao tiếp.

Những kinh nghiệm thực tế, cảm xúc, tình cảm của trẻ... được đặt vào những hoàn cảnh cụ thể để trẻ tự bộc lộ, thể hiện là phương cách tối ưu mà bất kỳ giáo viên nào cũng cần phải vận dụng thực hiện trong các hoạt động ở trường mầm non. Hoạt động tham quan giúp trẻ phát triển tốt khả năng quan sát và tương tác tốt. Trong Chuyên luận nghiên cứu chuyên sâu “Giáo dục ngôn ngữ cho trẻ mầm non”, Trần Nguyễn Nguyên Hân nhận định: “Trẻ có nhiều khả năng sáng tác thơ. Giáo viên cần cho trẻ được trải nghiệm trong thực tế cuộc sống và tạo cơ hội cho trẻ nói lên suy nghĩ và cảm xúc của mình về kinh nghiệm sống mà trẻ có”.⁹ Như vậy, sau khi được trải nghiệm quan sát các sự vật hiện tượng trong thực tiễn, trẻ biết diễn đạt lại cảm xúc có được của mình. Được trực tiếp thực hiện các hoạt động nghe, nhìn và nói sẽ giúp trẻ mạnh dạn, tự tin hơn trong giao tiếp.

Trẻ được tham gia trực tiếp vào các hoạt động, mỗi trẻ đều được quan sát thực tế, đối chiếu, phản hồi giữa thực tế với vốn kinh nghiệm của bản thân và các thành viên trong nhóm cùng trải nghiệm... Điều này giúp trẻ tự tin, mạnh dạn hòa nhập, từng bước nâng cao kỹ năng giao tiếp, tương tác và xây dựng tốt các mối quan hệ cần thiết trong cuộc sống xã hội. Tùy từng mục đích phát triển kỹ năng khác nhau, song sau mỗi trò chơi trải nghiệm văn học của trẻ, giáo viên

cần đúc kết và nhận xét trẻ. Giáo viên cùng trẻ trò chuyện, suy ngẫm về những tình huống, vai diễn, cách xử lý của trẻ, từ đó rút ra bài học bản thân cần làm gì và làm như thế nào sẽ tốt hơn cho những lần sau.

Việc cho trẻ trải nghiệm văn học để bồi dưỡng tình cảm, giáo dục phát triển kỹ năng xã hội ngay từ lứa tuổi mầm non là một hoạt động thiết yếu. Cần thấy rõ, ảnh hưởng của văn học tới trẻ diễn ra trong một quá trình lâu dài, bền bỉ, tác động một cách từ từ và đặc biệt có sự dẫn dắt định hướng đúng đắn đậm tính nhân văn từ nhiều phía, tất nhiên không thể thiếu vai trò hướng dẫn, truyền thụ của giáo viên.

3. KẾT LUẬN

Giáo dục trải nghiệm hiện nay được xem là phương pháp có nhiều ưu thế giúp người học trực tiếp thực hành và thể hiện các năng lực cá nhân. Giáo dục hiện đại là giáo dục không ngoài mục tiêu phát triển năng lực người học. Theo đó, giáo dục bằng trải nghiệm cho người học là hình thức được phổ biến rộng rãi trong các cơ sở giáo dục hiện nay. Ở bậc mầm non, dựa trên những điều kiện, đối tượng học, cơ sở giáo dục cho phép, chọn phương pháp dạy học cho trẻ trải nghiệm nói chung, trải nghiệm văn học nói riêng nhằm bồi dưỡng tâm hồn tình cảm, phát triển kỹ năng xã hội cho trẻ nhằm hiện thực hóa mục tiêu đặt ra của Chương trình giáo dục mầm non là hoàn toàn đáp ứng đúng đắn và hiệu quả với bối cảnh xã hội. Từng bước rèn luyện và hoàn thiện nhân cách, tạo cơ hội để trẻ vận dụng những kiến thức, kỹ năng đã học vào giải quyết những tình huống xảy ra trong đời sống hằng ngày là những hoạt động không thể thiếu trong nhiệm vụ Chăm sóc và giáo dục trẻ. Nhận thức rõ tầm quan trọng của lĩnh vực này, hầu hết các loại hình trường học, cơ sở giáo dục Mầm non (Công lập, Tư thục, Quốc tế...) trên cả nước đều chú trọng đến lĩnh vực giáo dục phát triển tình cảm và kỹ năng xã hội cho trẻ. Thông qua các hoạt động được thực hiện có sự dẫn dắt, giáo dục định hướng từ ngành Giáo dục, từ nhà trường sư phạm, từ giáo viên, từ gia đình..., từng bước sẽ giúp trẻ hoàn thiện các yêu cầu ứng xử xã hội, khả năng bộc lộ cảm

xúc tình cảm cá nhân, có kỹ năng tự phục vụ bản thân, bước đầu biết cách giải quyết các vấn đề dễ thích nghi, hòa nhập, tương tác với cộng đồng...

Trong phạm vi cho phép, việc giới thiệu một số hình thức trò chơi trải nghiệm văn học nhằm phát triển kỹ năng xã hội cho trẻ với mong muốn đem lại cho thế giới tuổi thơ những hứng thú thực sự khi được trực tiếp tham gia các hoạt động thực hành trải nghiệm. Có thể nói, giáo dục theo hướng trải nghiệm nghệ thuật phát huy các giá trị sáng tạo trong bối cảnh hiện nay là phương cách giáo dục có nhiều ưu thế so với các phương pháp giáo dục truyền thống, cần được áp dụng rộng rãi trong trường mầm non.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Wikipedia. org, https://vi.wikipedia.org/wiki/Kỹ_năng_xã_hội, truy cập ngày 13/8/2018.
2. BCH TW Đảng Cộng sản Việt Nam. *Nghị quyết Hội nghị Trung ương 8, khóa XI, Về đổi mới căn bản, toàn diện giáo dục và đào tạo*, số 29-NQ/TW, ban hành ngày 4 tháng 11 năm 2013.
3. Maria Montessori. *Sức thấm thấu của tâm hồn* (Lê Nhật Minh dịch), Nxb ĐHSP TP. HCM, 2015.
4. Bộ Giáo dục và Đào tạo. *Đổi mới nội dung và phương pháp giáo dục mầm non* (Sách bồi dưỡng thường xuyên chu kỳ 1998 - 2000 cho giáo viên mầm non), Nxb Giáo dục, 1998.
5. Đặng Thị Bích Ngân. *100 điều cần thiết rèn luyện cho trẻ trước khi vào lớp 1 (từ 2 - 6 tuổi)*, Nxb Thời đại, Hà Nội, 2012.
6. Bộ Giáo dục và Đào tạo. *Chương trình Chăm sóc và Giáo dục mầm non*, Nxb Giáo dục, 2009.
7. Phạm Thị Ngọc Hoa. *Phương pháp tổ chức hoạt động cho trẻ làm quen với tác phẩm văn học* (Giáo trình giảng dạy Đại học), ĐHQN, 2016.
8. Nguyễn Trọng Phụng. *300 cách phát hiện năng khiếu tiềm ẩn của trẻ em*, Nxb Tổng hợp, Tp. Hồ Chí Minh, 2005.
9. Trần Nguyễn Nguyên Hân. *Giáo dục ngôn ngữ cho trẻ mầm non* (Language Education for young children), Nxb Văn hóa - văn nghệ, Tp. Hồ Chí Minh, 2017.